

prijs € 3,95 jaargang 20, nummer 1, maart 2016

Watersnood 1916

Speurtocht gaat verder

Berends' Oud-Archief

Vittepraetje

Kwartaalblad van de Oudheidkundige Vereniging Herderewich

ISSN 1386-1481

inhoud

Van de voorzitter	3
Prikbord	4
Synagoge	4
Door het oog van Springer	4
Agenda 2016	5
De stormvloed die Harderwijk trof in 1916.....	6
Harderwikers en/of Hierders (63)	12
Vloedsteen onthuld.....	13
Gedichten	13
Bos & Vrijhof droeg steentje bij.....	14
Vluchtelingen en huisvestingsperikelen in Harderwijk in 1915	15
Een speurtocht naar het Sint Nicolaaskerkhof, de zetelhof Selhorst en de Sint Nicolaaskerk (deel 2)	16
Lutkepoort, een luttel verschil in geschiedschrijving	18
Kamp Westerbork (deel 2)	19
80 jaar Berends' Oud-Archief Harderwijk.....	22
Van alles wat ver-EEUW-igd (67).....	25
Visserijberichten vervallen deze keer	

nieuw bestuurslid

John Wetzels

Graag stel ik mij aan u voor. Mijn naam is John Wetzels. Ik ben geboren in Limburg en tijdens mijn jeugd jaren heb ik in Eindhoven gewoond. Als junior-journalist van een Eindhovens weekblad werd mijn interesse voor de geschiedenis van deze stad gewekt. Tijdens mijn studie geschiedenis aan de lerarenopleiding in Tilburg kreeg ik de gelegenheid deze interesse verder uit te bouwen. Dit resulteerde in een aantal publicaties o.a. over de veronderstelde tegenstelling tussen de authentieke, katholieke Eindhovense stadscultuur en de neutrale Philipscultuur. Stads- en streekgeschiedenis hebben altijd mijn speciale belangstelling gehouden.

In 1977 ben ik als docent geschiedenis in dienst gekomen van de toenmalige Rijks-scholengemeenschap (thans RSG Slingerbos/Levant) in Harderwijk. Bij de geschiedenis van Harderwijk raakte ik betrokken door het schrijven, samen met Liek Mulder, van een boekje over de stadsgeschiedenis, dit ter gelegenheid van de viering van Harderwijk 750 jaar stad. In die periode ben ik lid geworden van "Herderewich".

Drukke werkzaamheden en andere keuzes zorgden ervoor dat de tijdsinvestering in de historie sterk terugliep. In het onderwijs kwam ik bovendien steeds meer in managementfuncties terecht. Bestuurlijke ervaring heb ik opgedaan via bestuurswerk in de Algemene Onderwijsbond, stichtingen en sportverenigingen. In 2015 heb ik afscheid genomen van de RSG. Een nieuwe uitdaging als bestuurslid/secretaris van "Herderewich" ligt nu voor me.

BESTUUR
Voorzitter **Matty Moggré**
Secretaris **John Wetzels**
Penningmeester **Karel Kok**
Leden **Martijn Pijnenburg**
Leendert Karssen
Karel Kok
Wim Petersen

WERKGROEPEN
Archeologie **Henk Hovenkamp**
Jeroen Dielemans
Naamgeving **Niek de Jong**
Monumenten **Piet Stellingwerf**
Genealogie **R. Uittien-Jacobs**
G. Verwijs-ten Hove
C. Bruinink-Visser
S.M. Jacobs-Zuurveld
E. Numan-Bouwmans
mevr. W.C. Melius
T. Hop
Karel Chr. Uittien
Coos Bleumink

Kroniek van Harderwijk
Hierden **Wietse Hummel**
Evert Jacobs
Hans Timmer
Aalt Boonen

Ledenadministratie **Ben Schuchard**
Ornamenten kKunstwacht **Karel Uittien**
Niek de Jong
Coos Bleumink

Redactie Vittepraetje **Ed van der Heijden**
G. Verwijs-ten Hove
Coördinator vrijwilligers **vacant**
Webmaster **Otto Büttner**

VERSPREIDING VITTEPRAETJE
Verspreidingsteam **W. Buitenhuis**
B. Companjen
K.Chr. Uittien
C. Bleumink

Stadsweiden 1 **C.Th. van der Heijden**
Stadsweiden 2 **H. Kappers**
Slingerbos **C.G. de Vries**
Wittenhagen/Veldkamp **A.E. Beute-Oskam**
Binnenstad **S. Stratingh**
Stadsdennen **B. Companjen**
Stationslaan **W. Petersen**
Zeebuurt **L. Kaandorp**
Hierden **T. Goossens**
Ermelo **B.A.M.M. Van de Voordt**
Frankrijk **N.C.R. de Jong**
Drielanden 1 **H. van de Greijn**
Drielanden 2 **P.J. van Wageningen**
Centuurbaan **A. Jansen**
Vissersbuurt **W. Stratingh**
Friese gracht **K. Chr. Uittien**
Uitzonderingen

CONTACT
De contactgegevens van bovenstaande personen kunt u terugvinden op onze website www.herderewich.nl

VITTEPRAETJE
Kwartalblad van de Oudheidkundige Vereniging **HERDEREWICH**
Postbus 210
3840 AE Harderwijk
redactie@herderewich.nl
www.herderewich.nl
bank NL93 INGB 0003 0361 92

Sluiting aanleveren kopij voor het volgen-
de Vittepraetje is 30 april 2016

Wij verwelkomen de nieuwe leden:
T. Bakker
M. uit de Bosch
G. Foppen
Mw. A. Jansen-Foppen
J.A. Kram
H. Kroon
Mw. H.W. Petersen
F. van den Reek
M. van de Wal
Mw. J.F. de Vries
Mw. E.G.J. Pijnenburg-Huitenga

Alstublieft... ons vernieuwde Vittepraetje!

Voor u, voor de leden van Herderewich, een mooi, vernieuwd Vittepraetje. We hopen dat u er net zo enthousiast over bent als wij. Wij, bestuur en redactie, zijn er blij mee en trots op.

Toen ik aantrad als voorzitter, nu bijna twee jaar geleden (waar blijft de tijd, de helft van mijn termijn zit erop!) was de uitvoering en het formaat van het blad, het Vittepraetje, al in discussie. We hadden het over een Vittepraetje in kleurendruk en ook spraken we over een groter formaat. Er is werkelijk veel gewikt en gewogen, voordat we over durfden gaan tot een verandering. De Special (70 jaar bevrijding) die we publiceerden, hebben we bewust in kleur uitgegeven en op A4-formaat. We waren benieuwd naar de reacties. En ... die waren over het algemeen positief.

Dat sterkte ons in de overtuiging: we moeten blijven zoeken naar mogelijkheden voor een kleurendruk en een groter formaat. We hebben nogmaals zorgvuldig de voors en tegens van deze vernieuwing afgewogen. We zeiden: "Het oude formaat is zo vertrouwd" en we stelden de vraag: "Zitten de leden op vernieuwing te wachten? De kleine uitvoering past precies in hun opbergmap." Een groter blad in kleurendruk is duurder, maar je werft er misschien makkelijker adverteerders en sponsors voor. Want we constateren ook dat een A4-formaat in kleur zoveel meer mogelijkheden biedt: je kunt er mooiere foto's plaatsen, je kunt het lettertype iets vergroten en de artikelen bij elkaar houden. Het A5-formaat is knus en vertrouwd, het A4-formaat oogt modern en is toekomstgericht. En dat willen we toch? We willen toch ook jongeren aanspreken want we willen toch graag verjonging van het ledenbestand.

En zo is het gekomen, dat we met elkaar, redactie en bestuur, gekozen hebben voor deze vernieuwing. Maar we vinden het wel spannend. Hoe gaat u reageren? Ik hoop dat u ervan geniet. Van een blad dat meegaat in de ontwikkelingen, een blad dat vertelt over het verleden met een toekomstgerichte uitstraling. We horen graag uw reactie.

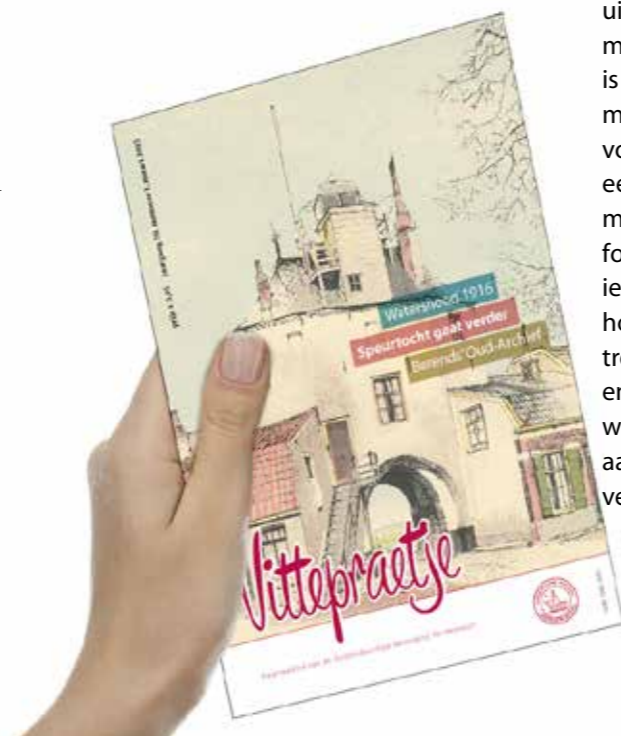
Er is weer veel te lezen in dit vernieuwde blad. En er gebeurt weer van alles op het cultuurhistorische erf van Harderwijk: werkgroepen zijn actief, leden nemen initiatieven, de Vischpoort is regelmatig verhuurd en schrijvers delen hun kennis. U leest ook in het jaarverslag over de activiteiten en we hopen er samen van te horen tijdens onze Algemene Ledenvergadering in april.

Helaas, Jan Mons, onze secretaris, heeft besloten zijn termijn niet te verlengen. Jans eerste termijn zat er op, hij heeft de vereniging vijf jaar gediend als secretaris. Het bestuur was toen erg blij met zijn komst, hij heeft de secretariële administratie van de vereniging goed op orde gebracht en op orde gehouden. Jan was zorgvuldig en secuur in het secretariaatswerk, de vereniging is hem veel dank verschuldigd. We stellen u een nieuwe secretaris voor: John Wetzels. In dit Vittepraetje stelt hij zich aan u voor.

U vindt ook als bijlage de uitnodiging, de agenda en de jaarstukken voor de a.s. ledenvergadering op 7 april. En u vindt de uitnodiging om uw contributie te betalen. Vergeet het niet!

Ik hoop u dan te ontmoeten en wens u veel leesplezier!

Matty Moggré

prikbord

Matty zoekt een opvolger, iemand die samen met Wietse Hummel de Kroniek 2016 gaat schrijven. Voor meer informatie: voorzitter@herderewich.nl

Wie helpt ons om de Vischpoort vaker open te stellen voor de toeristen en voor de Harderwijkers? info@herderewich.nl

Gezocht: mederedactielid (M/V). Info: redactie@herderewich.nl

Heeft u een idee voor een lezing of activiteit? secretaris@herderewich.nl

Kent u iemand die ons blad zou willen sponsoren, of wilt u het zelf? Neem contact op met Leen Karssen, bibliotheek@herderewich.nl

Kent u iemand die u lid wilt maken? Doen!

KRONIEK 2015

Binnenkort komt de Kroniek 2015 uit. Hij wordt op aanvraag met het volgende Vittepraetje meegestuurd. Aanvragen kan via info@herderewich.nl, telefonisch 417460 of schriftelijk, Postbus 210, 3840 AE Harderwijk of tijdens de lezingen of ledenvergadering.

HET TWEDE STATIONSGEBOUW WORDT GESCHIEDENIS

Dit jaar wordt het uit 1983 daterende stationsgebouw afgebroken. Als afscheid en documentatie heeft het College van B & W van Harderwijk een album laten samenstellen waarin foto's en beschrijvingen van het stationsgebouw zijn vastgelegd. En waarin ook kort de geschiedenis beschreven is van het 120 jaar oude stationsgebouw dat in 1865 neergezet is, maar in 1983 plaats moest maken voor "De rode hoed". Het album is aan Herderewich aangeboden. Het is te downloaden van www.herderewich.nl U kunt het ook bestellen bij Leen Karssen: bibliotheek@herderewich.nl

SYNAGOGE

Aan de Jodenkerksteeg staat sinds 1814 de synagoge. Bent u wel eens binnen geweest? De benedenverdieping is de laatste jaren een inloopruimte voor daklozen en andere mensen die aanspraak en gezelligheid zoeken.

Maar de eerste verdieping is gewijd aan de herinnering aan de Joodse gemeenschap van Harderwijk. Er is een mooie vitrine met Joodse voorwerpen en foto's en er ligt een boek over de in de oorlog weggevoerde Joodse Harderwijkers. Sinds enige jaren worden zij herdacht rondom de Auschwitzherdenking eind januari. Anton Daniëls schreef een boek over Joods Harderwijk; er is inmiddels nog een fotowand en een boekenvitrine toegevoegd. Daniëls heeft nu ook een plan gemaakt om op de wand van de gang, vanaf de trap tot de herdenkingsruimte, grote foto's aan te brengen van huizen waarin Joden woonden, met daarvoor foto's van de mensen die in deze huizen woonden. Voor dit laatste plan is geld nodig, zo'n kleine € 1.000,-. De plaatselijke Interkerkelijke Werkgroep Kerk en Israël spant zich in om dit geld bij elkaar te brengen.

N.B. Herderewich steunt dit project van harte en heeft haar medewerking en bijdrage toegezegd. Het inloophuis is dinsdag t/m vrijdag geopend vanaf 10.00 uur, dinsdag en donderdag tot 13.00 uur, woensdag tot 16.00 uur en vrijdag tot 21.00 uur. Er is meestal wel iemand die met u mee wil om u de herinnering aan de Joodse gemeenschap te laten zien.

Door het oog van Springer

In het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen is de tentoonstelling Door het oog van Springer te zien. De bezoeker wordt meegenomen in de fascinerende wereld van Cornelis Springer. In de 19e eeuw was hij de belangrijkste Nederlandse schilder van stadsgezichten en maakte hij furore tot ver buiten onze landsgrenzen. De expositie richt zich op Springers reizen langs de Zuiderzeesteden en geeft inzicht in zijn eigenzinnige werkwijze. Sommige werken zijn al meer dan honderd jaar niet meer te zien geweest. De expositie is te bezoeken tot en met zondag 10 april 2016 en bevat ook meerdere schilderijen van Harderwijk, onder andere van de Vischmarkt.

agenda 2016

donderdag 7 april

Algemene Ledenvergadering met boekenmarkt en lezing "Harderwijkse kunst digitaal toegankelijk" door de heer Jean Vermeulen (zie artikel Kunstwacht en Ornamenten). Zaal in de Kiekmore open (boekenmarkt) vanaf 19.15 uur, aanvang lezing 20.00 uur

woensdag 27 april

Koningsdag, Vischpoort open, boekenmarkt

donderdag 5 mei

Bevrijdingsdag/Hemelvaartsdag, Vischpoort open

zaterdag 7 mei

Rondwandeling Essenburgh. Op de fiets naar de Essenburgh voor een rondleiding o.l.v. een van de norbertijnen. Koffie om 9.30 uur in de Vischpoort, vertrek 9.45 uur. U kunt natuurlijk ook op eigen gelegenheid naar het kasteel. De rondwandeling begint om 10.30 uur en duurt plm. anderhalf uur. Aantal deelnemers maximaal 40, aanmelding is verplicht! Kosten deelname € 2,-; rek.nr. NL93 INGB 0003 0361 92. Aanmelden via voorzitter@herderewich.nl

maandag 16 mei

Tweede Pinksterdag, Vischpoort open

dinsdag 17 mei 20.00 uur; zaal open 19.30 uur

De Kiekmore: Lezing "Cultuurhistorische Waardenkaart" door de heer A.J. Haartsen

vrijdag 3 juni

Vrijwilligersavond

vrijdag 10 en zaterdag 11 juni

Aaltjesdagen, Vischpoort open

dinsdag 14 juni

Erfgoedcafé

dinsdag 28 juni (onder voorbehoud)

"Rondje om de kerk"; Wandeling om –en met toelichting op- de buitenmuren van de Grote Kerk door mevrouw Meta Prins

zaterdag 10 en zondag 11 september

Open Monumentendagen, thema: Iconen en symbolen

dinsdag 11 oktober

Erfgoedcafé

Boekenmarkten

tekst Leen Karssen

U heeft erover gelezen: de bibliotheek van Herderewich is uitgezocht en opgeschoond. En er zijn nieuwe boeken ontvangen. Het bestuur biedt de dubbele boeken nu te koop aan. Zowel tijdens de aanstaande Algemene Ledenvergadering als op Koningsdag wil het bestuur een boekenmarkt organiseren.

En .. misschien heeft u zelf boeken, ansichtkaarten of andere materialen over Harderwijk die u kwijt wilt. De boekenmarkt op de ALV-avond is een gelegenheid deze aan de leden aan te bieden. En de boekenmarkt op Koningsdag is een gelegenheid deze aan belangstellenden te verkopen. Wilt u hiervan gebruik maken, neem dan contact op met Leen Karssen, bibliotheek@herderewich.nl. Hij regelt de boekenmarkt, u kunt met hem overleggen. Hij kan ervoor zorgen dat u ruimte krijgt om uw boeken en andere zaken uit te stallen of dat uw boek op de Herderewich-tafel komt te liggen.

Er waren in de bibliotheek veel dubbele exemplaren van Vittepraetjes en Kronieken van Harderwijk (vanaf 1999 tot 2014) aanwezig. Er is zelfs een aantal jaargangen dubbel. Misschien ontbreekt er een nummer in uw verzameling, dan kunt u deze nu aanvullen. U kunt ze gratis opvragen, natuurlijk zolang de voorraad strekt. Na verloop van tijd zullen de overgebleven exemplaren weggedaan worden.

Op onze site staan de diverse lijsten. Ook op de avond zullen lijsten aanwezig zijn. U kunt dan aangeven welk nummer of welke jaargang u wilt hebben. Wij zorgen ervoor dat u het bestelde ontvangt.

Tijdens de ledenvergadering is er voorafgaand aan de vergadering (19.15 uur), tijdens de pauze en na afloop gelegenheid boeken te bekijken en te kopen.

Website Kunstwacht en Ornamenten

tekst Niek de Jong

De gemeente Harderwijk heeft in samenwerking met Kunstwacht een website gerealiseerd over kunstwerken in de openbare ruimte en over ornamenten. Kunstwacht verzorgt in een groot aantal Nederlandse gemeenten het beheer en onderhoud van deze websites.

Jean Vermeulen, ambtenaar van de gemeente, heeft samen met leden van Herderewich in de werkgroep Ornamenten het afgelopen jaar de website Ornamenten voltooid. De werkgroep bestond uit Niek de Jong, Karel Uittien en Coos Bleumink. Honderdvier panden zijn gefotografeerd en van tekst voorzien. De website kunt u bewonderen op <http://harderwijk-ornamenten.kunstwacht.nl> Ook kunstwerken zijn gefotografeerd en staan op de website <http://harderwijk.kunstwacht.nl> Jean Vermeulen zal hierover een presentatie geven tijdens de Algemene Ledenvergadering op 7 april.

Stormvloedden zijn van alle tijden. Wie kent niet de naam Sint Elisabethsvloedden?

Die stormvloedden hebben o.a. in de vijftiende eeuw grote schade aangericht in onze streken.

En wie herinnert zich niet de Watersnoodramp van 1953? Toen is in ons land de hoogste waterstand ooit gemeten (4.50 M + N.A.P.).

DE STORMVLOED DIE HARDERWIJK TROF IN 1916

In de muur van de Smeepoort zijn drie vloedstenen gemetseld. Ter herinnering aan de Stormvloedden van 1570 (4.40 M + N.A.P.), 1825 (3.74 M + N.A.P.) en 1916 (3.20 M + N.A.P.). De laatste

steen is door Herderewich aan de gemeente Harderwijk geschonken. Op 14 januari 2016, precies honderd jaar na die stormramp, is die gedenksteen onthuld door wethouder G.J. van Noort.

DE STORM

De watersnoodramp van 1916 trof grote delen van ons land, vooral de gebieden rondom de toenmalige Zuiderzee. Bij de ramp kwamen tientallen mensen om, zowel op het land als op zee. Deze haast vergeten ramp gaf een laatste aanzet tot de bouw van de Afsluitdijk. Op donderdag 13 januari 1916 stak een zeer zware noordwesterstorm op. Vooral delen van Noord-Holland, Utrecht, Gelderland en Overijssel overstroomden. Zelfs Amsterdam werd bedreigd omdat grote gebieden ten noorden van de hoofdstad door zeewater werden overstroomd.

Dit was deels te wijten aan de hoge waterstand in de twee weken daarvoor. Door krachtige tot stormachtige (zuid)westenwinden was de waterstand op de Noordzee en op de Zuiderzee al 30-70 cm hoger dan gewoonlijk. Bovendien had er enkele dagen eerder ook al een noordwesterstorm gewoed. Een dag daarna blies de krachtige wind vanuit het zuidwesten. Maar het al hoogstaande water kon niet weg. Bovendien had de dagenlange regen langs de Zuiderzeekust de slecht onderhouden dijken verslapt. In de nacht van donderdag 13 op vrijdag 14 januari 1916 joeg de noordwaarts ruimende wind het zeewater bij de Noord-Hollandse kust tot 3.40 meter boven N.A.P. op. Alle Zuiderzeedijken overstroomden. Bij Spakenburg brak een zeedijk. Via de achterliggende polders en de rivier de Eem stroomde

het zeewater tot in de grachten van Amersfoort. Oost en west van Nijkerk ontstonden dijkdoorbraken. Dankzij de vrij hoge ligging bleef de rest van de Veluwekust gespaard. Toch kwam Harderwijk voor een groot deel onder water te staan. Op een ingetekende kaart uit 1877 is aangegeven hoe ver toen het zeewater kwam. In 1916 zal het niet veel anders zijn geweest. Z.K.H. Prins Hendrik bezocht Harderwijk op vrijdagmiddag van half twee tot drie uur, vlak na de storm. Als voorzitter van het Oranje Kruis zegde hij steun toe. Zaterdagavond, een dag na de stormramp, vroeg de Commissaris van de Koningin in Gelderland aan de burgemeester van Harderwijk per telegram naar de toestand.

Zondagmiddag 16 januari antwoordt de burgemeester aldus:

*Aan: Commissaris der Koningin te Arnhem.
Antwoord [op] telegram no. 613 gisteravond, na kantoorluiting ontvangen. In nacht 13 op 14 dezer werd Harderwyk door geweldige stormwindstooten en hooge zeevloedden zwaar geteisterd; voor een deel liep stad en omliggend land geheel onder; veel pluimgedierte, klein en groot vee verdrong, er zal eenig verlies zijn aan veevoeder, en schade of verlies aan winterprovisiën. Van verscheidene huizen werden fundamente ondermynd, gevels ingedrukt; van oostelijk havenhoofd een deel weggeslagen; scheepshelling en –werf vernield; van de middeleeuwse zeemuren met blokhuis zyn op tal van plaatsen kubieke meters muurwerk stuk geslagen; twee wegen buiten langs de zeemuur totaal verwoest. De schade is nog niet te ramen, bedraagt evenwel voor betrokkenen en voor myn gemeente ettlyke duizenden. Hulp zal noodig wezen, waarvoor ik my reeds nu eerbiedig by U aanbeveel, ook arbeidskrachten; zou gaarne beschikken over 50 landweerplichtigen (dienstplichtigen) uit eigen gemeente afkomstig, voorloopig voor 3 á 4 weken. Uitvoeriger rapport wordt samengesteld.
Burgemeester van Harderwyk Kempers*

Twee dagen later schrijft de gemeentearchitect aan B & W op drie handgeschreven pagina's zijn rapport over het verloop van de storm en over de schade aan gemeentelijke eigendommen:

GEMEENTE WERKEN VAN HARDERWIJK

Harderwijk, 18 Januari 1916

Aan: Heeren Burgemeester en Wethouders van Harderwijk

No. 908 Onderwerp stormschade

Betreffende den storm van 13/14 Januari j.l. en de schade welke hier door aan de Gemeente eigendommen is veroorzaakt, heb ik de eer Uw College het volgende mede te deelen.

Donderdag 13 Januari waaide een sterke W.N.W. wind, tengevolge waarvan 5 uur n.m. de landerijen aan de zeezijde onder water kwamen. De barometerstand Woensdag middag 770 mM, was des avonds 760 mM. Donderdag morgen 750 mM. Donderdag avond 740 mM, dus achteruitgaande. Het weerbericht was woensdagavond: buiig tot onstuimig weder, met nu en dan regen. Stijging van temperatuur. Storm verwacht uit het Z.W. Tijdig werden donderdag d.a.v. de gebruikelijke maatregelen genomen. Reeds om 4 uur n.m. werden de sluisen gesloten. De Frieshegracht, en de Bleekgracht kregen daardoor geen water toevoer, terwijl ook de terreinen, gelegen tusschen den Hierder Straatweg en den Stationsweg watervrij bleven. Om 11 uur n.m. (= 23.00 uur) was het water reeds zoover gestegen dat de Gemeenteweide tot halverwege het station blank stond. Te 11.30 n.m. was eenige zakking van het water merkbaar, zoodat verwacht werd, dat de hoogste waterstand was bereikt. Na korten tijd draaide de wind in meer N.W. richting en begon het water opnieuw te wassen. De Stationsweg begon over te loopen vanaf de Smeepoort tot ongeveer 100 M. voorbij het Mil. Tehuis. De grachten vulden zich en langzamerhand liepen de aangrenzende tuinen onder water. Inmiddels werd ook water opgestuwd door de Bruggepoort en door de Poort 1813-1913. De Vijhestraat, Bruggestraat en Kerkplein met omgeving stonden in een oogenblik onder.

Bij de haven was het water reeds boven de beschoeiingen gestegen. De visschers waren aan boord gegaan om hun schepen van de wal af te houden. De lage schoeiing bij de Gasfabriek stond onder water. Op geen enkel punt was de toestand van dien aard dat ernstige schade kon worden vermoed.

In de Knijptang was alles onder geloopt. Het water stroomde over den Straatweg en vulde de Bleekgracht en de Bleek. De Belg.[ische] School

begon te drijven. Tegen half drie was de wind nog meer in 't Noorden geloopt.

Binnen een half uur steeg het water in sommige stadsdeelen ongeveer 0.50 M.

De hoogste stand welke bereikt is was 3.20 M. + N.A.P.

[Op vrijdag] Om 7 uur in de morgen werd een geringe val waargenomen.

Ongeveer 2/3 van de stad heeft onder water gestaan.

De veroorzaakte schade aan wegen, zeeweringen, zeemuur, haven, havenhoofden en dammen, beplantingen, plantsoenen, riolen enz. wordt als volgt begroot:

Weg van Bruggepoort naar Vischpoort.	
Lengte 250 m. Ophoogen en bestraten	250,-
Weg Vischpoort Haven, lengte 200 m	200,-
Weg Bruggepoort Harmonie	150,-
Kribwerken	100,-
Zeemuur tusschen Vischpoort en Haven 90 m	3.500,-
Zeemuur (Kiekmuur) de Haven 12 m	250,-
Zeemuur Bruggepoort Blokhuis	100,-
Zeemuur bij IJsbaan (hoog gedeelte) 40 m	1100,-
Zeemuur Plantage 25 m	750,-
Haven beschoeiing (reparatie)	300,-
Dijk (Hoog gedeelte bij Kiekmuur overzijde)	150,-
Leidammen	200,-
Dijk langs de Groentjes	350,-
Remmingwerken Lighaven	50,-
Beplantingen en Plantsoenen	100,-
Riolen Blokhuis naar Zee 28 m	100,-
Riolen, uitmonding Hoogstraat 30 m	150,-
Diverse kleine reparaties	200,-
Woning Gasfitter, grondwerk, metselwerk timmerwerk, verf en behang	400,-
Ingang Gasfabriek	200,-
Uitbaggeren Haven	p.m.
Totaal	8.600,-

Een deel der werken eischt spoedige voorziening, o.a. het herstellen der straten, zeeweringen, puin ruimen, beplantingen, riolen, woning fitter enz. Beleefd geef ik Uw College in overweging te adviseeren, het voor deze werken genoemde bedrag beschikbaar te stellen en de werken zoo spoedig mogelijk te doen uitvoeren

De Gemeente Architect D.C. Tiemens

DE GRUP STAAT VOL WATER EN 'T REGENT NIET!

In de late avond van donderdag 13 januari 1916 kwam een jongeman uit de koeienstal van een stadsboerderij aan het Achterom (hier in Harderwijk) en hij zei tegen zijn ouders: "De grup staat vol water en 't regent niet!" Het water in die grup was zeewater. De koeien werden uit de ondergelopen stal de Kerkstraat in gejaagd, richting Hoogstraat. Daar was het wat hoger. En daar kwam het zeewater net niet. Die jongen werd in 1934 vader van Jan Vrijhof. Jan is getrouwd met Beppie van Meer. Dochter van Hendrikus van Meer, een Harderwijker visser, bijgenaamd 'Zoetebier'. In diezelfde nacht, het was inmiddels vrijdag 14 januari, liep het vrachtschip 'Noordster' voor de kust aan de grond. Het schip was met een lading aardappelmeel onderweg van Groningen naar Rotterdam. Er waren acht mensen aan boord: schipper K. Spithorst, zijn vrouw, vijf kinderen, de jongste pas zeven weken oud, en een bejaarde loods. Om vier uur 's ochtends begon het schip te kantelen. De schipper hees zijn gezin op drie planken omhoog aan de scheef hangende mast. Hij schermde die provisorische schuilplaats zo goed mogelijk af met de fokkuik. Aan de wal had men het gevaar onderkend waarin de 'Noordster' verkeerde. Maar alle botters lagen vast in de Haven, de zee was onstuimig, de wind en het getij waren tegen. Zou dat de moedige vissers en schippers weerhouden? Dat nooit: velen boden zich aan om ter redding mee uit te varen. Pas om acht uur 's ochtends slaagde schipper Andries Jansen Kzn. er in om met de HK 90, die vooraan lag, de haven te verlaten. Hij laveerde tegen de storm in om het ruime sop te kiezen. Met zijn elf mederedders, waaronder de eerder vermelde Hendrikus van Meer, wist hij de drenkelingen met veel moeite veilig aan boord van zijn botter te krijgen. Om elf uur keerde het schip terug naar de haven van Harderwijk. Hendrikus van Meer werd in 1919 schipper op de HK90. Die HK 90 staat op een schilderijtje dat bij het echtpaar Vrijhof-van Meer aan de muur hangt. (Sedert 2005 is de schrijver van dit artikel buurman van Jan en Beppie.)

VOORZIENINGEN BIJ WATERSNOOD

Bij elke ramp wordt altijd alles gedaan om hulp te bieden. Maar honderd jaar geleden beschik-

te de overheid nog niet over de uitgebreide rampenplannen zoals die anno nu op de plank liggen. Er was al wel een provinciale Regeling 'Betreffende voorzieningen in geval van watersnood'. Deze regeling is op 15 mei 1877 gepubliceerd als besluit van Gedeputeerde Staten van de Provincie Gelderland onder no. 62. Samengevat wordt daarin het volgende bepaald: In Gelderland zijn 88 gemeenten, verdeeld over tien watersnood-districten.

Jaarlijks vóór 1 November wordt een plaatselijke watersnoodcommissie benoemd die bestaat uit de burgemeester (voorzitter), de wethouders en 2 á 6 ingezetenen.

De taak van de plaatselijke commissie is de verzorging van de noodlijdenden (slachtoffers) van een eventuele watersnood.

Er moet door de commissie een nominatieve lijst worden opgemaakt van degenen die waterschade hebben opgelopen aan gebouwen, roerende goederen, te velde staande vruchten en landerijen.

De hoogte van de vergoeding hangt af van wat je verdient. Volgens een glijdende inkomenschaal: aan personen met een inkomen van minder dan één gulden per dag werd alle schade vergoed, inkomen tussen de 1 gulden en 1 gulden vijftig per dag kregen twee derde van de schade vergoed, tussen 1 gulden vijftig en twee gulden werd één derde vergoed, en zat je daar boven dan kreeg je niets'.

Als de plaatselijke (geld)inzameling niet genoeg oplevert voor de vastgestelde vergoedingen van de particuliere schade dan moet via Gedeputeerde Staten het ontbrekende bedrag worden aangevraagd bij de landelijke (Landelijke) Algemeene Vereenigde Commissie die in Amsterdam is gevestigd.

Dat was een bruikbare regeling, maar Harderwijk, Ermelo, Putten en Nijkerk staan daar niet in genoemd. Drie dagen na de storm vraagt de Commissaris van de Koningin (CdK) per telegram aan burgemeester Kempers om een plaatselijke watersnoodcommissie te benoemen overeenkomstig de bovenstaande regeling. Een dag later, op dinsdag 18 januari, installeert burgemeester Kempers de commissieleden. Hij meldt dat aan de CdK in een telegram waarin hij tevens vraagt om een aantal exemplaren van regeling no.62 uit 1877 en (of) nieuwe exemplaren 'waar-

¹ Honderd jaar geleden was een inkomen van 1 gulden per dag niet abnormaal. Die gulden van toen is nu, in het jaar 2016, € 0,45. Stel je dat eens voor. Daarvoor koop je nu een komkommer of drie eieren. En van die ene gulden moest toen een gezin een hele dag leven! De waarde van f 1,- uit 1916 is omgerekend naar 2016 ongeveer een waarde van € 8,-.

bij mijne Gemeente zal zijn genoemd'. Op dezelfde dag verspreidde de watersnoodcommissie onder de bevolking van de gemeente bulletins en aanplakbiljetten met de oproep voor een gift of bijdrage. Zulke collectes waren in onze lage landen eeuwenlang heel normaal na een (storm) ramp. Op het bulletin staat de commissie met naam en functie onderaan in kapitale letters afgedrukt².

DE COLLECTE

Aan de oproep van de Commissie om hulp en steun bij de geldinzameling gaf een aantal jonge meisjes uit alle standen gehoor. In overleg met hen en door loting werd de Gemeente in negen wijken verdeeld. Opmerkelijk is Wijk 6, het Interneringskamp voor Belgische militairen en Sanatorium Sonnevanc. Na aftrek van de kosten heeft de inzameling f 1.150,24 opgebracht. Daarvan in Hierden f 108,-, het Belgenkamp f 33,- en Sonnevanc f 37,- (waarvan f 15,- door de patiënten). Heel opmerkelijk is de ruimhartige gift van f 100,- van CdK Jhr. S. van Citters. De totale opbrengst is f 1.307,60 en wordt gestort in de kas van de plaatselijke Watersnood-Commissie Harderwijk.

WATERSNOOD ALBUM

In opdracht van de plaatselijke Watersnood-Commissie wordt door drukkerij Gebrs. Mooy op 20 maart 1916 een album met 14 foto's van de stormvloed met bijbehorende tekst tegen kostprijs gedrukt. De albums worden verkocht, de opbrengst komt in de kas van die Commissie.

NB. Op 13 januari 2016 is een herdruk verschenen van dat boekje. Het is uitgegeven door het Comité Herdenking Stormvloed 1916, isbn-nr. 978-94-91197-44-4, en is voor € 2,50 verkrijgbaar bij het Stedsmuseum.

SCHADE

Bij de Watersnoodcommissie is voor f 5.500,- aan geleden particuliere schade aangemeld die voor vergoeding in aanmerking komt.

Samen met de eerder vermelde schade aan eigendommen van de gemeente van f 8.600,- komt het totale schadebedrag op f 14.000,-.

De gemeentelijke raming was direct na de storm aan de hoge kant.

Aan gemeentelijke reparatiekosten is f 5.512,- uitgegeven, zoals blijkt uit een begrotingswijziging van augustus 1916.

De schade van schipper Spithorst aan zijn schip de 'Noordster' kon de commissie niet voor haar rekening nemen. Ten eerste omdat Spithorst geen ingezetene van Harderwijk was, en ten tweede omdat de stranding in Rijkswater plaats had. In een brief aan GS vroeg Kempers om deze zaak bestuurlijk te willen overnemen. Later in het jaar zijn de niet verkochte albums uit liefdadigheid voor dat doel met korting aan de man gebracht. Met die opbrengst heeft burgemeester Kempers alsnog f 485,- aan Schiphorst laten uitkeren. Daarmee werd zijn schade aan de huisraad op het schip vergoed. De plaatselijke Watersnood-Commissie – Harderwijk was daar niet toe verplicht. Schipper Spithorst heeft in november van het rampjaar 1916 in een roerende brief aan de burgemeester zijn dank geuit voor de redding en voor de ondervonden steun. Hoe de verdere afhandeling was van de aangeelde particuliere schade is niet te achterhalen uit de stukken in het gemeentelijk Watersnood dossier. Wel bekend is het totaalbedrag dat werd uitgekeerd: f 2.886,50.

REDDINGSMEDAILLES

Op 29 april werden in de Raadzaal van het Stadhuis de Redding Medailles van de van de "Noorden Zuid-Hollandsche Redding Maatschappij" uitgereikt aan de heldhaftige schipper en zijn elf opvarenden van de HK 90. De burgemeester sprak lovende woorden tot de redders waarbij

hij de betekenis en het belang van die medaille benadrukte. Daarna speldde mevrouw Kempers de medailles op de borst van de gehuldigen. Dat waren Andries Jansen Kzn. (schipper), Albert Velthuis, Maas Bruinink, Jacob Hannessen, Willem Petersen Azn., Jan Jansen Azn., Hermannes van Schie Hzn., Peter Jan Bruinink Wzn., Harmen Mons Hzn., Willem Bruinink Pzn., Jan Karssen en

Hendrikus van Meer.

De plechtigheid werd bijgewoond door de leden van de Watersnood Commissie, door familie van de redders, en door de schipper en zijn gezin van het gestrande vrachtschip de 'Noordster'. Hendrikus van Meer was één van de redders. Zijn jongste dochter, de eerder genoemde mevrouw B. Vrijhof- van Meer, een echte 'Harderwiekse', bewaart nog steeds en vol trots de medaille van haar in 1981 overleden vader. Bij haar thuis hangt een aardig schilderij aan de muur van twee botters die in span vissen: de HK 90 waarmee de schipbreukelingen werden gered en de HK 61.

De reddende botter HK 90 is in 1919 vervangen door een nieuwe. Die is in Huizen gebouwd. Hendrikus van Meer ('Zoetebier') werd daarop schipper. Dat schip bestaat nog onder scheepsnummer BU2, met Spakenburg als thuishaven. In de jaren veertig en vijftig waren o.m. vader Johan Hannesen en Johan Hannesen jr. schipper op deze mooie grote botter met de naam Het Houten Paard/t. Op visserijdagen komt het af en toe op bezoek in de haven van Harderwijk.

HOOGWATERKERING

Op 7 december 1916 richtten twintig bewoners van de Bleek zich tot de gemeenteraad met een verzoek voor een hoogwaterkering tussen de Bleekgracht en de Frieschegracht. Zij vroegen om een afsluiting 'zoals deze aan den Smeepoort is aangebracht'. Die kwam er.

TOT BESLUIT

In januari 2016 is de ramp die Harderwijk en Hierden honderd jaar geleden trof drievoudig herdacht.

Op 13 januari hield Herderewich een herdenkingslezing in zalencentrum De Kiekmuur. Er waren 160 toehoorders.

Op 14 januari onthulde wethouder G.J. van Noort de herdenkingssteen die door Herderewich aan de gemeente is geschonken en aangebracht in de muur van de Smeepoort.

Op 14 januari ontving Corien van der Meulen, directeur van Stedsmuseum Harderwijk, het eerste exemplaar van het heruitgegeven fotoalbum 'De Watersnood te Harderwijk'.

Op initiatief van het Stedsmuseum wordt een kunstzinnige manifestatie met beeld en geluid bij het Strandeiland georganiseerd. Daarmee zal in de komende maand maart nogmaals aandacht worden gevraagd voor de herdenking van deze 'vergeten watersnood'.

De ramp die ook Harderwijk trof was meer dan een lokale ramp. Vijf provincies werden getroffen door overstromingen en andere stormschade. Ir. Lely, Minister van Waterstaat, diende op 9 september 1916 zijn definitieve ontwerp in van het jaren oude plan om de Zuiderzee af te sluiten. In 1932 veranderde de Zuiderzee in IJsselmeer door de sluiting van de Afsluitdijk.

Op 13 en 14 januari 2016 is in de provincie Noord-Holland deze stormvloed grootschalig herdacht met tal van evenementen. Het zwaar getroffen eiland Marken stond daarbij in het centrum van de aandacht van de landelijke pers.

Hoe een vergeten stormvloed in onze jachtige tijd honderd jaar na dato toch nog wordt herdacht!

Bronnen:

Streekarchivariaat NW Veluwe:
NAH, dossier Watersnood

Fotoalbum 'De Watersnood te Harderwijk',
druk: Gebroeders Mooij, 1916

Website Wikipedia

Door geboren Harderwijkers mondeling -
en schriftelijk aangedragen herinneringen

tekst R. Uittien-Jacobs

HARDERWIEKERS EN/OF HIERDERS (63)

Er is al het een en ander geschreven over de storm van **13 januari 1916**, toen zo veel van de Harderwijker binnenstad overstroomd werd.

Ik heb nu eens even gekeken of er die dag ook kinderen geboren werden.

Dat waren er slechts 2. Gelukkig maar, het zal je toch gebeuren, dat je moet bevallen en je man of huisgenoten erop uit moeten om een baker en verloskundige te vinden, of dat je naar het ziekenhuis moet.

Jakob Engelgeer en Hendrika Maria Herzog kregen die dag hun 9e kind. Ze werd **Antje** genoemd. Het gezin woonde in de Vuldersstraat, dus niet in het overstroomde gebied. **Antje Engelgeer** trouwde 2-11-1938 in Harderwijk met Willem van Dijk. Hij is geboren te Putten 26-5-1913 en op 4-10-1983 aldaar overleden. Hij was een zoon van Egbert van Dijk, rietdekker, en Lubbertje Timmer. Antje overleed op 28-1-1995 te Ermelo. Het echtpaar Van Dijk-Engelgeer kreeg 6 kinderen. De geboortedata van alle kinderen zijn onzeker en van de jongste twee zijn alleen de voorletters bekend:

1. Egbert
2. Hendrika Maria

3. Lubbertje
4. Jakob
5. W.
6. G.P.

Verder werd er die dag **Achille Alois Marie** geboren, zoon van Florent **Boel** (25-2-1891), spoorwegaarbeider en Philomena de Schepper (1892-1968), Belgische mensen uit Kemzeke (gelegen in België tussen St.Niklaas en Hulst in Zeeland). Het kind werd geboren in de Jodenkerksteeg. Daar zullen ze wel het een en ander gemerkt hebben van de storm. Ik heb verder niets van ze kunnen vinden.

Twee dagen later, op **15 januari 1916**, werd **Gerritje van der Velde** geboren, dochter van Willem van der Velde en Antje Nagelhout. Toen was alle nattigheid en rommel van de overstroming vast nog niet opgeruimd. Ze woonden in de Blaauwverversteeg. Gerritje vertrok 28-12-1935 naar Amsterdam. Helaas heb ik niets meer van haar kunnen vinden. Ze was de zus van Woutje van der Velde, waarvan het grafje nog een bijzonderheid is op de begraafplaats.

VLOEDSTEEN ONTHULD

De watersnoodramp van 1916 veroorzaakte veel schade in Harderwijk: de zeebeer (muur aan de kant van de zee) was door de golven kapot geslagen, enkele huizen volledig verwoest, heel veel gebouwen en huizen ondergelopen, de Belgische school van de fundamente losgeslagen waardoor deze op het water dreef. Kortom, heel veel schade, heel veel ellende, maar geen drenkelingen, zoals in Noord-Holland. Deze ramp heeft bij de overheid uiteindelijk de doorslag gegeven tot de bouw van de Afsluitdijk.

Herderewich bood de gemeente een vloedsteen aan die er toe moet bijdragen dat deze ramp niet vergeten wordt. De steen is op 14 januari in de muur van de Smeepoort onthuld door wethouder Gert Jan van Noord.

De gaande en komende stadsdichter schreven een gedicht:

Watersnood 1916

Theo Bakker

*Het meer waaraan wij nu zo zorgeloos recreëren
was ooit een weidse binnenzee
die nam ook heel veel welvaart voor ons mee
van vis tot wol en laken, handel voor Harderwijker heren*

*Maar periodiek, met vaste regelmaat waren de dijken
als de zee ontstak in woeste razernij
te laag en vocht diezelfde zee zich vrij
overspoelde stad en land, deed weringen bezwijken*

*Ook in onze stad werd dan de vrees gevoeld
besef van onmacht tegen grootse elementen
Die kwam tezamen met het water door de binnenstad
gespoeld*

*De botters in de haven, werkten zich bijkans los
bewogen wild op het ritme van de wind en golven
Als angstig vee, wild rukkend aan hun tros*

Herinnering aan een watersnood

Wietse Hummel

*Op een foto begin vorige eeuw,
toen de Zuiderzee onstuimig tegen
de zeeberen beukte, staart een meisje
uit de Kromme Oosterwijck langs een muur.*

*Een gebroken muur als laatste houvast
tegen de geseling van windvlagen.
Haar wezenloze blik is ontdaan van
alledaagse zorg en bekommernis.*

*Ze ziet de littekens die de storm op
de vertrouwde gevels heeft geslagen.
De Donkerstraat en Smeepoortenbrink staan
blank, net als de bomenrij op de Bleek.*

*Ongewenst heeft het water, dat altijd
gaf en nam, geborgenheid betreden.
Wat rest zijn laatste herinneringen
in overgeleverde verhalen.*

BOS & VRIJHOF DROEG STEENTJE BIJ

Ook de meest actuele – en hopelijk allerlaatste – overstroming van Harderwijk anno 1916 is nu vereeuwigd in het straatbeeld. In de Smee-poort is op 14 januari 2016 een vloedsteen aangebracht die aan deze gebeurtenis herinnert. De Steen houdt ons voor ogen wat het kan betekenen wanneer het water een meter of hoger in onze stad staat. De afsluiting van de Zuiderzee en meer recent de Deltawerken en 'Ruimte voor de rivier' moeten ons behoeven voor herhaling van dit onheil.

Het idee voor de nieuwe vloedsteen kwam van Joop Kooiman. Herderewich was direct enthousiast. Maar dan moet het nog wel even gebeuren. Bestuurslid Karel Kok heeft gelukkig goede relaties in de aannemerswereld. Hij zocht contact met Steenhouwerij van den Brink, die de steen leverde. En hij wist aannemer Bos & Vrijhof te bewegen tot een mooi gebaar: kosteloze plaatsing van de steen. Dit bedrijf (anno 1978) heeft inmiddels ruime ervaring met monumenten. En als echte Hierdenaar (hoewel geboren in Harderwijk...) heeft directeur Rinie Vrijhof hart voor Harderwijks historie. 'Werken aan monumenten is mooi werk. Onze mensen krijgen te maken met alle facetten van de bouw. Echt trots ben ik nog steeds op de ingrijpende verbouwing van het Stedsmuseum. Daarin hebben we nauw samengewerkt en ook meege gedacht met mensen van de gemeente, het museumbestuur en de Monumentenwacht. Een prachtige klus en ook nog binnen het budget. Ook in de Visafslag annex Botterloods aan de haven zit veel van ons vakmanschap. En ach, als dan Herderewich ons vraagt of wij iets kunnen betekenen voor zo'n mooi monumentje op zo'n markante plek, dan zeg je natuurlijk geen nee.'

Bedankt, Bos & Vrijhof!

Bos en Vrijhof
A A N N E M E R S B E D R I J F

Vluchtelingen en huisvestingsperikelen in Harderwijk in 1915

Ook 100 jaar geleden waren er grote zorgen over de huisvesting van vluchtelingen.

Het begon in augustus 1914 met een tentenkamp. Naast het huidige Infrapark werd een tijdelijk onderkomen voor de gevluchte Belgische militairen ingericht, een tentenkamp op 32 ha heidegrond, (tot aan de Galgenberg). Een Belgische kanonnier reageerde met de woorden: "Mijn gedachte was nooit geweest in een paleis terecht te komen, maar zoo een ellendig verblijf gelijk in deze tenten; nee, daaraan had ik nog veel minder gedacht". (Uit: 'Gehalveerde mensen'). In het voorjaar van 1915 werden er vijftig houten barakken van 51 x 13 meter gebouwd voor 250 militairen per barak. (In het Stedsmuseum is een prachtige maquette van dit kamp te bekijken).

De rijksoverheid wilde dat Harderwijk in de buurt van de Galgenberg, dus achter het kamp, een verblijfplaats realiseerde voor vrouwen en kinderen. Maar de gemeenteraad verzette zich unaniem tegen het verplaatsen van vrouwen en meisjes. Er werd een rekest aan koningin Wilhelmina gestuurd en brieven aan de Ministers van Staat en Binnenlandse Zaken, waarin de argumenten als volgt werden verwoord: "Onder die duizenden mannen toch, gehuwd en ongehuwd, zeer velen gekweld door sexuele begeerten, en erger, zullen er meerderen zijn, voor wien deze verleiding te sterk zal blijken."

De kampen zijn er niet gekomen. In plaats daarvan kwamen er kleinere kampen voor de vrouwen en kinderen aan de rand van Harderwijk, één op het terrein Kranenburg, 'Heidekamp' genaamd en één

in Tonsel: 'Leopolddorp'. Op bijgaande afbeelding ziet u de 3 kampen (interneringkamp, Heidekamp in 2 delen en Leopoldkamp) gesitueerd in de huidige situatie.

In de raad is er heel wat afgepraat en gezocht naar mogelijke grondstroken voor de bouw van tijdelijke houten woningen, zoals in het Doelengebied (waar nu de kleine gezinswoningen staan), in de buurt van het station en zelfs het Hortuspark kwam ter sprake. Daar zou eventueel een noodhospitaal kunnen komen. In de Bleek (op de Bleek) werd een school bedacht voor de Belgische kinderen. Uiteraard kwamen er ook toen allerlei bezwaren tegen deze bouwplannen: Ze betekenden verlies van landbouwgrond of grasland, bijvoorbeeld. En er bestond immers een ongeschreven wet dat de Bleek door een

ieder gebruikt mocht worden om de was te bleken. Uiteindelijk zijn er aan de weg bij het station, nu de Wilhelminalaan, officierswoningen gerealiseerd en zijn er op De Bleek (op deze plaats vindt u nu een uitzendbureau en de winkel van 'Action') wél barakken gebouwd voor onderwijs aan Belgische kinderen, maar het plan voor het Doelengebied is niet uitgevoerd.

Tijdens de watersnood van januari 1916 stond het water tot anderhalve meter hoog in en rondom de Doelenstraat. De leerlingen zagen dat hun school losraakte van de fundamenten en als de ark van Noach over de Bleek dreef. Toen het water weer zakte, kwamen de lokalen één meter verder op vaste grond terecht. Links op onderstaande foto (uit de collectie van het stedsmuseum) ziet u een deel van de drijvende schoolbarak op de Bleek.

Een speurtocht

naar het Sint Nicolaaskerkhof, de zetelhof Selhorst en de Sint Nicolaaskerk (deel 2)

In de vorige aflevering, in het Vittepraetje van december 2015, werd het Sint Nicolaaskerkhof gelokaliseerd ten noorden van de Frisialaan en tussen de Friese Gracht en Tuinstraat.

De locatie van de zetelhof Selhorst (punt 3)

Een aanwijzing over Selhorst staat in de 'Verponding-1646'¹⁴⁵. 'Verponden' is taxeren, schatten. Op bladzijde 58 verso staat vermeld: "voorste padtcamp gnt Sehorst cloosterl(and)". De l van Selhorst ontbreekt, bedoeld is Selhorst. Dat blijkt uit archiefstukken uit 1641¹³⁶: "den Selhorst gelegen buiten de Smeepoort naest die Wildenpaepen Bomgaerd" en 1741¹⁷⁵: "Den Selhorst off eerste Patcamp". Het perceel Selhorst, de Voorste Padkamp/Eerste Padkamp, later bekend als Goosenskamp, is een bouwland behorend bij de zetelhof Selhorst, zie figuur 4.

Selhorst is een samenvoeging van 'Sele'⁶ en 'horst'⁶. Sele is etymologisch verwant aan

zaal. Een 'sele' is een gebouw bestaand uit één zaal, in 't algemeen een groter gebouw. Een 'horst' is een perceel met verhoogde ligging en omgeven door bomen.

Selhorst ligt aan de route Tuinstraat-Sint Jurriën (zie deel 1).

De zetelhof bestaat nog in 1547¹⁰³. In 1610¹²⁶ moet een pachter de pacht betalen in de hof van Selhorst. Aangenomen mag worden dat Van Deventer¹¹⁴ de zetelhof op zijn kaart van ca. 1560 heeft afgebeeld. Op die kaart moeten we dus zoeken naar een groter gebouwencomplex aan de route Tuinstraat-St. Jurriën. Een dergelijke locatie is op figuur 4 aangegeven met 'zetelhof Selhorst'.

Dit complex kan niet de Sint Nicolaaskerk zijn. De kerk is in 1524⁹³ afgebroken. In 1547 moet een pachter de duifsteen (=tufsteen), "dien hij uit de grond graaft"¹⁰³, afstaan aan de stad. Tufsteen is omstreeks 900-1300³ het gebruikelijke bouw materiaal van kerken. Van Deventer¹¹⁴ kan de kerk in 1560 dan ook niet afgebeeld hebben.

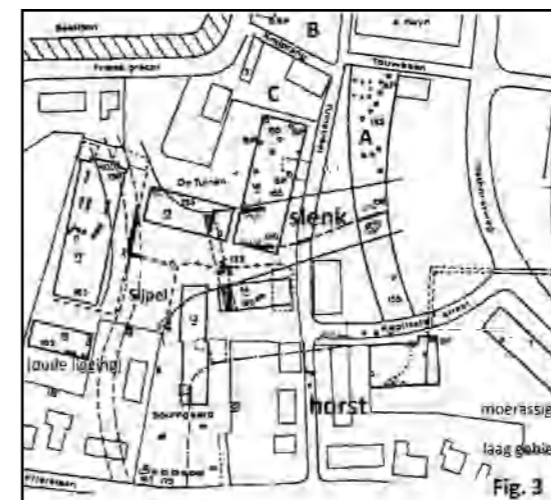
Voldoet deze plek ook aan het begrip 'horst', een perceel met een verhoogde ligging?

Bij het archeologisch onderzoek¹⁷² door E.J. Feenstra in 1982/1983 vindt hij een depressie, een slenk, ofwel een verlaging in het terrein. Omgekeerd ligt het naastgelegen land hoger, aannemelijk de horst. Ook de hoogtekaart 26HN¹⁹⁰ geeft omstreeks 1972 een verhoogde ligging aan op kruispunt Tuinstraat/Frisialaan. Er zijn geen andere plekken met een verhoogde ligging in het Friese Gracht-gebied. De slenk en horst zijn op figuur 3 aangegeven.

Samenvattend:

- Het bouwland van Selhorst ligt op de Voorste Padkamp, alias Eerste Padkamp, later bekend als Goosenskamp.
- De zetelhof Selhorst ligt aan de route Tuinstraat-St. Jurriën.
- Van Deventer moet in 1560 het gebouwencomplex Selhorst afgebeeld hebben.
- Er is verhoogde ligging naast de slenk, de horst.

Conclusie: het grotere complex op de kaart van Van Deventer is zeer waarschijnlijk de zetelhof Selhorst, zie figuur 4.

De locatie van de Sint Nicolaaskerk (punt 4)

De eerste vermelding van de Sint Nicolaaskerk staat in een archiefstuk uit 1294¹². De oorspronkelijke tekst is in het Latijn. In de 'Kroniek van Harderwijk 1231-1931'¹², staat een vertaalfout. De Kroniek spreekt van een parochiekerk dichtbij de Luttepoort; dit moet zijn: de Grotepoort ligt dichtbij (de Grote Kamp¹²). De vertaling uit 1931 suggereert een ligging in de omgeving van de Houtwalgarage en de Bleek. In beide gebieden zijn geen sporen gevonden die op de kerk wijzen.

Een paar overwegingen:

- De Sint Nicolaaskerk ligt "aan den weg naar Zelhorst"¹⁰³, d.w.z. de kerk ligt niet naast/nabij en vóór Selhorst.
- Er zijn geen sporen van de kerk gevonden in de omgeving Houtwalgarage en Bleek.
- Ten tijde van de bouw van de Sint Nicolaaskerk liep de Sijpel door het Friese Gracht-gebied in de richting van de Luttepoort¹⁹². In het artikel over het archeologisch onderzoek heeft Feenstra de historische ligging van de beek vastgelegd, zie figuur 3. Het is niet aannemelijk

dat de kerk gebouwd is in het brede profiel van deze beek.

- Ook ligt een locatie in de slenk (fig.3) niet voor de hand.
- Een ligging van een kerk (na)bij het kerkhof is gebruikelijk, vanzelfsprekend.

Met genoemde overwegingen blijven er 3 potentiële locaties over: A, B en C op figuur 3.

- A. Boven de slenk. De pré van deze locatie dat de kerk met de ingang aan de weg ligt met een westelijke toren en oost-west georiënteerd, de gebruikelijk situering⁵. In deze locatie staat de kerk echter gescheiden van het kerkhof, bovendien zijn er geen archeologische vondsten die wijzen op de kerk.
- B. Op deze plek beschrijft Feenstra¹⁹⁸ o.a. een grote hoeveelheid fijngestampt vensterglas (95kg!) en 20 montantstenen, de stijlen van kerkvensters van na 1350. Het begraven materiaal betreft kenmerklijk sloopmateriaal van de Sint Nicolaaskerk. Logischerwijze wordt dit niet op de sloopplaats zelf begraven. De kerk stond vermoedelijk wel in de directe omgeving,

maar waarschijnlijk niet op deze plek. Bovendien komt deze plek minder in aanmerking omdat kerk en kerkhof dan gescheiden liggen. Feenstra geeft deze plek op als mogelijke locatie van de pachthof en kerk¹⁹¹.

- C. Resterende locatie. Feenstra vindt hier diverse materialen en schrijft deze met een vraagteken toe aan de pachthof in Selhorst¹⁹⁷. De Selhorst werd in deze speurtocht elders gelokaliseerd. De vondsten kunnen evengoed afkomstig zijn van de Sint Nicolaaskerk en/of eventuele bijgebouwen. Op deze locatie liggen kerk en kerkhof bij elkaar.

Locatie C is de meest waarschijnlijke locatie van de Sint Nicolaaskerk, zie figuur 4.

De kans op (nieuwe) belangrijke archeologische vondsten is gering. Dergelijke vondsten moeten de uitkomsten van deze speurtocht staven.

Tenslotte: als u vragen, op- of aanmerkingen heeft of aanvullende informatie, dan verzoek ik u die te mailen naar info@herderewich.nl t.a.v. Martin van het Loo.

De voetnoten in dit artikel zijn opgenomen in een bestand, dat is te raadplegen op de website van Herderewich: www.herderewich.nl, keuze Verhalen over / Gebouwen.

Luttekepoort, een luttel verschil in geschiedschrijving

In het Vittepraetje van december 2015 stond het artikel "Luttekepoort, what's in a name". Het artikel is een kanttekening bij de uitleg van de naam 'Luttekepoort' tijdens de Veldnamenfietsstocht (verslag Vittepraetje september 2015). Het artikel vermeldt:

- De Luttekepoort is vernoemd naar het 'Luttik Loo'. Dit is het 'kleine bos' waar de weg via deze poort naar voerde. Een en ander gebaseerd op de 'Hardericum Antiquum, de Beschrijvinge...' van Johan Schrassert uit 1730.
- De oorspronkelijke naam van deze poort was Nicolaaspoort.
- De naam Luttekepoort kwam in gebruik nadat de Sint Nicolaaskerk verdween. (ML: in 1524).

In deel één van mijn artikel "Een speurtocht naar het Sint Nicolaaskerkhof, de zetelhof Selhorst en de Sint Nicolaaskerk" noem ik de Luttekepoort, annex 'kleine poort', zijdelings (Vittepraetje dec. 2015). In het artikel heb ik dan ook geen historische feiten aangevoerd om de oorsprong van de naam Luttekepoort te verklaren.

Er is echter voldoende informatie, die een goed beeld geeft hoe de Luttekepoort aan zijn naam komt:

- De betekenis van het woord 'luttel' heeft volgens de etymologische woordenboeken de betekenis "klein", "gering". Het gezaghebbende Woordenboek der Nederlandse Taal (WNT) tekent aan dat 'luttel' de gebruikelijke aanduiding is voor klein. We vinden 'luttel' in de betekenis van klein terug in veel laatmiddeleeuwse plaatsnamen, zoals Lutjebroek, Luttelgeest en ook Lettele, ofwel: Luttel-loo (Wiki), overeenkomend met 'ons' Luttik Loo.
- Een archiefstuk uit het Gelders Archief, nr. 860 d.d. 29-6-1294, vermeldt: "Een groot perceel gelegen buiten de muren van onze stad, en wel tussen de poort van de hoofdstraat en een andere kleine poort, waardoor men naar de parochiekerk gaat.....". De eerste poort is

de Grotepoort, de tweede de Luttekepoort, in de originele – Latijnse – tekst de "parvulam portam". Ofwel: de Kleine Poort.

- Ruim 100 jaar later, op 18 januari 1404, wordt de Luttekepoort met name vermeld: er wordt "een rondeel in den stadsmuur naast de Luttekepoort" overgedragen (regist 126, Oud-Archief Harderwijk). Ook wordt de "Luttikepoort" in 1438 en 1467 vermeld. Uit deze stukken blijkt, dat 'Luttekepoort' dan al de gangbare naam voor deze poort is. De naam Nicolaaspoort komt in de geschiedschrijving voor het eerst in 1543 voor. De naam 'Luttekepoort' is dus ouder dan de 'Nicolaaspoort'.

Het 'kleiner' heeft bij een poort betrekking op de grootte van de onderdoorgang en niet op de grootte van het poortgebouw, of hoogte van torens. Er was dus in 1294 een kleine(re) poort, een kleine(re) onderdoorgang, in 1404 genoemd: Luttekepoort.

De namen Luttekepoort en Luttik Loo (Lutteke Loe e.d.) zijn m.i. onafhankelijk van elkaar ontstaan en hebben er hun naam aan te danken dat ze beiden klein, ofwel luttel, zijn.

Een paar historische documenten geven ons dus meer inzicht. Het lijkt een luttel verschil, maar het biedt ons nadere informatie voor de geschiedschrijving over het ontstaan van de naam 'Luttekepoort'.

Kamp Westerbork deel 2

Het eerste artikel over kamp Westerbork beschreef het ontstaan van het kamp.

In dit deel de situatie in het kamp na de Duitse inval in mei 1940.

De eerste bewoners van kamp Westerbork waren veelal de Duitse Joden die naar ons land gevlucht waren voor het geweld van de Nationaal Socialisten in hun land. Naarmate de oorlogssituatie vorderde werd het gevoel van onveiligheid bij de ruim 700 kampbewoners sterker. Met het oog op een dreigende invasie werd in het voorjaar van 1940, op aandringen van rabbijn A. S. Levisson (1902-1945) een evacuatieplan voor deze Joden opgesteld.

DUITSE INVAL

Toen Duitse troepen op 10 mei 1940 daadwerkelijk ons land binnenvielen wisten de kampbewoners dan ook precies wat hen te doen stond. Op zo'n vijf kilometer van het kampterrein lag het station Hooghalen en kort na de inval stond daar al een treinstel klaar waarmee zij naar het westen zouden reizen. Hun doel was de Zeeuwse kust, en vandaar per boot Engeland zien te bereiken. Zij vertrokken in alle vroegte, maar verder dan Zwolle kwam de trein niet. Om de Duitse opmars te vertragen had het plaatselijke verzet de brug over de IJssel opgeblazen. In grote haast werd besloten om richting Friesland te gaan en via de Afsluitdijk alsnog te proberen om naar Noord-Holland te ontsnappen. Maar dat bleek niet meer mogelijk en bij station Leeuwarden hield de reis op. Samen met burgemeester J.M. van Beyman slaagde rabbijn Levisson er in voor de honderden vluchtelingen een slaapplek in die stad te vinden. Maar twee weken later moesten zij op bevel van de Duitsers alsnog terug naar kamp Westerbork. Een dergelijk bevel ging altijd gepaard met dreigementen. Voldeed men niet aan de opdracht dan zouden als represaillemaat-

regel familieleden gearresteerd en weggevoerd worden naar een concentratiekamp.

Na de mislukte evacuatie besloten de Nederlandse autoriteiten dat ook alle andere Joodse vluchtelingen die in ons land verbleven naar Westerbork moesten verhuizen. Omdat de Nederlandse regering was uitgeweken naar Londen werd die beslissing bekendgemaakt door secretaris-generaal K.J. Frederiks. Tevens werd kampdirecteur D. A. Syswerda vervangen door reservekapitein J. Schol en de bewaking sterk opgevoerd. In plaats van enkele rijksveldwachters die toezicht hielden op de bewoners, kwam een detachement van vijftien marechaussees het kamp bewaken. De regels werden aangescherpt en voortaan werd tweemaal per dag appel gehouden. De winter van 1941-1942 was buitengewoon streng. Het vroom soms hard en de brandstof begon op te raken. Ook het eten werd steeds slechter.

UITBREIDING

In de zomer van 1941 was in het geheim besloten tot de volledige Entjüdung (ontjoding) van Nederland. Alle Joden zouden naar werkkampen in Polen en Duitsland worden overgebracht en Westerbork zou daarvoor als verzamelplaats en doorvoerkamp dienen.

Om al die mensen op te kunnen vangen was grootschalige uitbreiding nodig die in februari 1942 een aanvang nam. Nederlandse aannemers bouwden met hulp van de bewoners 24 extra barakken en enkele nieuwe bijgebouwen. In juli 1942 waren die werkzaamheden gereed en was er meer woonruimte. Veel meer dan voor de toen aanwezige 1100 vluchtelingen nodig was.

Maar daar kwam snel verandering in. Vooral in de grote steden werden vanaf die tijd grote razia's gehouden en duizenden Joden naar Westerbork gebracht. De barakken begonnen overvol te raken, in het bijzonder toen op 3 oktober 1942 de Joodse mannen uit de diverse werkkampen tegelijk naar Westerbork werden overgebracht. Onder de noemer 'gezinshereniging' werden van veel van die mannen de vrouwen en kinderen thuis opgepakt en eveneens naar het kamp vervoerd.

Ook de uitbreiding van het kamp werd indirect door de Joodse gemeenschap betaald. Het benodigde bedrag kwam van een Amsterdamse bank die ooit gesticht was door de Joodse bankiers Leo Lippmann en George Rosenthal. Deze internationaal goed aangeschreven bank was nu in Duitse handen. Onder de naam LIRO-bank werd een nieuw filiaal geopend, met de Duitser Dr. Walter von Karger als beheerder. Vanaf 8 augustus 1941 waren Joden verplicht hun banktegoeden over te schrijven naar die LIRO-bank.

Alvorens de eigenaren te deporteren werd hun geld in beslag genomen en werden roerende en onroerende goederen onteigend. Om de roof compleet te maken was in kamp Westerbork een bijkantoor gevestigd waar, onder dwang, alles werd afgenomen dat waardevol was.

Op 20 januari 1942 werd in een landhuis aan de Wannsee bij Berlijn definitief over het lot van de Joden beslist: de 'Endlösung der Judenfrage'. De Joden moesten worden uitgeroeid. Kamp Westerbork werd aangewezen als Polizeiliches

Judendurchgangslager, en de Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD nam de taak van de Nederlandse kampleiding over. Rond het hele kampterrein kwam een omheining van prikkeldraad, aangevuld met zeven wachttorens. De bewaking werd overgenomen door een compagnie van de SS-wachtbataillon en de Duitser Albert Konrad Gemmeker werd de nieuwe kampcommandant. De taken binnen het kamp werden volgens Duitse begrippen georganiseerd en veel functies kregen Duitse namen. Voor de bewoners van het eerste uur, die oorspronkelijk uit Duitsland en Oostenrijk kwamen, was de 'verduitsing' van het kamp niet zo vreemd. Zij kregen dan ook de belangrijkste posten. Commandant Gemmeker deed er alles aan om te voorkomen dat men zou merken wat kamp Westerbork werkelijk was: het voorportaal van een gruwelijke ondergang. Hij sprak de kampbewoners vriendelijk toe, stimuleerde sport en ontspanning en zorgde voor goed onderwijs.

MEDISCHE VERZORGING

Ook de zorg voor de zieken was, naar omstandigheden, uitstekend georganiseerd. In een paar grote steden in Nederland stonden speciale Joodse ziekenhuizen, die inmiddels door de Duitsers waren gesloten. Een groot aantal artsen en verplegend personeel uit deze ziekenhuizen waren naar kamp Westerbork overgebracht. Een baan in het kamp betekende dat men voorlopig was vrijgesteld van transport en een baan in het ziekenhuis was zo gewild dat voor elke specialisatie de beste artsen gekozen konden worden. Het ziekenhuis was over diverse barakken verdeeld en beschikte over 1725 bedden waar

120 artsen en 1000 vrouwelijke en mannelijke verplegers dienst deden. De benodigde apparatuur voor ondermeer de operatiekamers en de röntgenafdeling was eveneens naar het kamp overgebracht. Een goed geoutilleerde kraamafdeling en crèche, plus een tandheelkundige kliniek, vergrootte de illusie dat de reis naar 'Het Oosten' geen reis naar het einde kon zijn.

SPOORLIJN

Het eerste transport vertrok op 15 juli 1942 vanuit station Hooghalen. De ongeveer vijf kilometer tussen het kamp en het station moest lopend worden afgelegd. Voor zwangere vrouwen en kleine kinderen een zware opgave.

Rond die tijd kreeg de Nederlandse Spoorwegen de opdracht om een nieuwe spoorbaan aan te leggen, die van station Hooghalen naar het eigenlijke kampterrein zou lopen. Met hulp van kampgevangenen was vier maanden later de aftakking gereed en vanaf november 1942 vertrokken de treinen vanaf een perron in het kamp.

Het aantal mensen per transport werd door Adolf Eichmann bepaald. Hij was hoofd van afdeling IV B 4 van het Reichssicherheitshauptamt te Berlijn en verantwoordelijk voor de deportatie van miljoenen Joden uit de landen die door de Duitsers bezet waren. Elke week gaf Eichmann de SD (Sicherheitsdienst) in Den Haag opdracht hoeveel Joden uit Nederland moesten worden afgevoerd. Ook besliste Eichmann naar welk kamp dat transport zou gaan. In Den Haag regelde SS-Sturmbannführer Wilhelm Zöpf de gang van zaken verder met kamp Westerbork. Per telex of telefoon liet hij kampcommandant Gemmeker weten hoeveel Joden er met het betreffende transport mee moesten. Tot aan de fatale dag bleef het voor de mensen in het kamp onzeker wie die dag moest vertrekken. Voorafgaand aan elk transport werden de namen geselecteerd en de avond voor vertrek werd in de barakken afgeroepen wie de volgende ochtend op transport gingen. Hoorde men zijn naam afroepen dan moesten de bezittingen worden ingepakt. Soms gingen gezinnen niet samen op transport, maar moesten vaders en oudere zoons naar een werkkamp elders. De eerste maanden vertrok er vrijwel elke maandag en vrijdag een trein, maar vanaf december 1942 werd er elke dinsdag een transport samengesteld. De kampbewoners leefden van 'dinsdag tot dinsdag', van transport naar transport. Tot 13 september 1944, toen vertrok de laatste trein.

Nast honderden niet-Joden werden via kamp Westerbork meer dan 107.000 Joden gedeporteerd. Amper 5000 daarvan hebben het overleefd.

Onder de 72 Harderwijkers die de oorlog niet overleefden waren ook 21 Joden.

Bronnen:

Hartog Beem
De Joden van Leeuwarden - 1974

Frits Boterman
Duitse Daders - 2015

Herinneringscentrum
Kamp Westerbork
Harm van der Veen, e. a.
Westerbork 1939-1945 - 2008

Groene Amsterdammer
10 december 1997

Philip Mechanicus
In Dépot - 1989

Jules Schelvis
Vernietigingskamp
Sobibor, de transportlijsten - 2001

www.communityjoodsmonument.nl

www.info@westerbork.nl

www.jhm.nl

www.jodeninnederland.nl

www.nik.nl

80 jaar Berends' Oud-Archief Harderwijk

Vorig jaar was het tachtig jaar geleden dat "Het Oud-Archief der Gemeente Harderwijk", deel 1 (inventaris) en 2 (regesten en index) van de persen van drukkerij Flevo rolden. De opsteller van dit omvangrijke werk was Piet Berends. Hij werd geboren in Zwolle op 1 oktober 1862 als zoon van Arend Jan Berends, beroep: kantoorbediende en Hendrieka Poulussen.

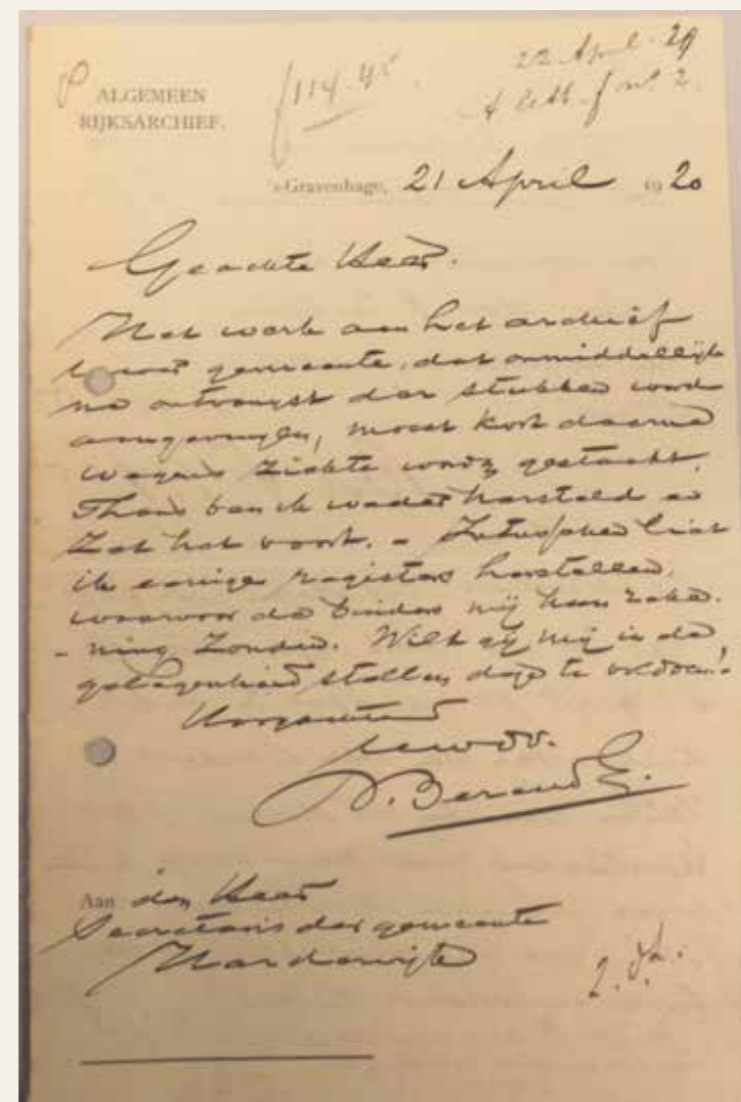
Berends trouwde op 12 juni 1884 te Zwolle met Hendrika van Dalsen, dochter van Berend van Dalsen, beroep schipper en Willemiena van Eijsselsteijn. Ze kregen vijf kinderen. Hendrika, * 2 december 1884, Willemina Johanna, * 4 juni 1886, Arend Jan, * 17 april 1888, Berendina Mathilde, * 9 augustus 1896 en Paulina Clazina Johanna, * 15 april 1899. De oudste vier kinderen werden in Zwolle geboren; het jongste kind in 's-Gravenhage. Berend was in Zwolle kantoorbediende en later ambtenaar bij het Rijksarchief van Overijssel. In 1898 verhuist het gezin naar Den Haag. Vader Berends is dan hoofdcommies bij het Rijksarchief, het tegenwoordige Nationaal Archief. Na het overlijden van Hendrika op 30 augustus 1915 hertrouwt Piet op 19 mei 1916 in Den Haag met Hendrika Wilhelmina Pietersen. Zij werd geboren 20 april 1852 in Den Haag. Hendrika was de dochter van Adrianus Albertus Pietersen en Anna Antonia Groenewegen. Zij was de weduwe van notaris Casper Bimberge. Hendrika overleed op 25 februari 1933 te Voorburg op 80 jarige leeftijd.

In 1919 begon Berends met de inventarisatie van het Oud-Archief van de gemeente Harderwijk. In oktober 1924 ging hij met pensioen, maar zette zijn werk voor Harderwijk voort. Zelfs was er nog sprake van inventarisatie van het gemeentearchief van ná 1813.

De inventarisatie kwam gereed in 1932, een jaar na het 700-jarig bestaan van de stad. Vanwege de hoge kosten van het drukken duurde het tot 1935 alvorens het resultaat van zijn noeste arbeid gedrukt en uitgegeven kon worden. De oplage was 150 exemplaren. Het verschijnen van de inventaris (deel 1) en de regesten (deel 2) ging in stilte.

Piet Berends was ook lid van de redactie van de Kroniek van Harderwijk 1231-1931. Hij nam de bewerking van het tijdvak 1231-1813 voor zijn rekening.

Op 2 april 1940 vroeg Berends, om gezondheidsredenen, aan de gemeente Harderwijk ontslag als toezichthouder op het Oud-Archief van Harderwijk, dat in het Algemeen Rijks-

Handschrift van Piet Berends

archief in Den Haag lag opgeslagen. Het ontslag werd hem per 1 mei eervol verleend. Hij woonde aan de Koningin Wilhelminalaan 465A te Voorburg.

Piet Berends overleed op 7 september 1942 te Voorburg. Hij werd begraven op Nieuw Eykenduynen in Den Haag.

Overlijdensbericht Piet Berends

HET OUD-ARCHIEF
DER
GEMEENTE HARDERWIJK

DOOR
P. BERENDS

EERSTE STUK:
INHOUD
INLEIDING
INVENTARIS

DRUKKERIJ „FLEVO“ (v.d. Gebr. Mool) HARDERWIJK — 1935

Publicaties van P. Berends

1. Inventaris van archieven aanwezig op het huis Amerongen, Den Haag, Rijksarchief, 87 p., 1901.
2. Inventarissen van de archieven afkomstig van de departementen van algemeen bestuur, Den Haag, Rijksarchief, 3 dln. in 1 band, 1908.
3. Het geslacht Grothe, Den Haag, M.H. Blommers, 44 p., 1912.
4. Het oudste stadrecht van Steenwijk, Nederlandsch Archievenblad, 25 (1916-1917), p. 171-174.
5. Het Oud-Archief der stad Steenwijk, Verslagen Rijks Oude Archieven, 40 (1917), no.1, p. 69-351.
6. Rechtsbronnen van Amsterdam, Verslagen en Mededelingen (1922), p. 424-445.
7. Kroniek van Harderwijk 1231-1931, Commissie van redactie: J. de Jong Saakes (vz), P. Berends, J. Moll en J.W. van den Bosch. Harderwijk, Schilder, 453 p., 1931. Ook als fotomechanische herdruk: Arnhem, 1968.
8. Het Oud-Archief der gemeente Harderwijk; deel 1: inhoud, inleiding, inventaris; deel 2: regestenlijst en index, Harderwijk, Drukkerij Flevo, 367 en 620 p., 1935.
9. Het kindershuis te Harderwijk, Herderewich Kroniek, 3 (1976), p. 34-38.
10. Index op de resolutieboeken 1593-1813, Bewerkt door S.S. Schilderman. Harderwijk, Oudheidkundige Vereniging Herderewich, 250, 2003.

tekst G. Verwijs-ten Hove

Van alles wat ver-EEUW-igd (67)

Het jaar 1916 is, net als 1915 een jaar met veel nieuws over de oorlog, compleet met oplopende prijzen voor de alledaagse levensmiddelen en andere artikelen. Na regeringsbrood en -vlees is er nu ook regeringsgroente, vooral kool. Levensmiddelen en brandstof worden duurder en ook de bouwmaterialen. Geen aannemer durft nog een prijsopgave te verstrekken, omdat dit bij uitvoering een financieel probleem kan opleveren.

Half januari raakt dit alles even naar de achtergrond als in de **nacht van 13 op 14 januari** een vreselijke storm over het land raast. Vooral het gebied rond de Zuiderzee wordt getroffen. Van de oostkust van Noord-Holland en vooral Marken komen de berichten over de verdrinken mensen en de grote materiële schade die is ontstaan. In Harderwijk zijn wel dieren verdrinken, maar geen mensen, dit in tegenstelling tot andere plaatsen dus. Triest is het te lezen dat er in de getroffen gebieden wordt ingebroken en bezittingen uit woningen worden geroofd. In Spakenburg krijgt een tijdens de ramp geboren meisje, na een bezoek van de koningin, aan haar voornaam Aartje de naam Wilhelmina toegevoegd en zij wordt hiermee het petekind van de koningin. Bij haar geboorte en later heeft zij daar nog het nodige voordeel van gehad in de vorm van geschenken. Die eer is de in Harderwijk geboren kinderen niet ten deel gevallen. Hier en in Ermelo komt prins Hendrik op bezoek om zich op de hoogte te stellen van de omstandigheden na de ramp. Wordt er op zaterdag nog markt gehouden, die overigens maar de helft van het bezoek van anders trekt, op zondag 16 januari worden de diensten in de Hervormde gemeente afgelast. Naast het westelijk deel van de stad en langs de grachten, waar veel schade is, is ook het gedeelte van de Donkerstraat getroffen, waar de pastorie van ds. Van Ingen staat, ongeveer op de plaats waar nu de doorgang naar het Hortuspark is. Op 19 januari adverteert boekhandel Wieling al met foto's van de overstroming. Ook is er een boekje verschenen over deze "Januarivloed". De "rijk geïllustreerde" uitgave is samengesteld

door M. van der Staal, bevat 100 pagina's en is verkrijgbaar voor 40 cent, "ten voordeel van het Watersnood-Comité".

Blijkbaar heeft iemand belangstelling een klein pand aan het water te huren om er een **restaurant** te beginnen. Maar dit kan zeker niet doorgaan omdat de strandvonder het in gebruik heeft, die er een klein bedrag aan huur voor betaalt. Het **"ambt" van strandvonder** wordt uitgeoefend door de burgemeester. Heel af en toe wordt gemeld wat er zoal aangespoeld is, maar na half januari moet burgemeester Kempers, en dat geldt ook zijn collega uit Ermelo, vaker actie ondernemen. In meerdere advertenties is een opsomming van gevonden spullen te vinden. De burgemeester heeft het dus druk met de gang van zaken, niet alleen met de overstroming, maar ook met de situatie van de kampen in Harderwijk en de huisvesting van de Belgen. Alle beslommingen verhinderen hem niet te besluiten dat het Overveluwsch Weekblad/De Harderwijker Courant niet meer de beschikking krijgt over de agenda van de gemeenteraad. Een van de raadsleden, die voor openheid is, heeft daarom de agenda aan de krant verstrekt. In een ingezonden brief wordt zelfs gesproken over een **vete tussen de burgemeester en de hoofdredacteur** van de krant. Ondertussen heeft de ambtenaar J.H. Goosens het ook niet gemakkelijk. Hij is enigszins overspannen door alle extra werkzaamheden. Op een dag is hij verdwenen, met onbekende bestemming. Zijn familie vraagt in een advertentie inlichtingen over zijn verblijfplaats. De raad besluit vervolgens om hem voor onbepaalde tijd ziekteverlof te verlenen. Zijn broer B. Goosens neemt tijdelijk zijn werkzaamheden waar voor de Onderlinge Brandwaarborg Mij. in Amsterdam.

Strandvonderij. Eerste Oproeping.

De BURGEMEESTER-STRANDVONDER der Gemeente Harderwijk, roept hierbij op rechthebbenden op de navolgende alhier aangebrachte goederen:

2 ankers; 3 dreggen; 2 lieren van een zwaard; 3 eiken balken; 2 grenen balken; een kubboot, ongemerkt; een fust petroleum, ongemerkt; een fust, waarschijnlijk bevattende boterolie en gemerkt 1893 London; een plank; een botelaar en een houten vlak van een baggerbak.

Rechthebbenden worden verzocht zich ten spoedigste aan te melden bij voornoemden Burgemeester-Strandvonder.

Harderwijk, den 12 Januari 1916.
De Burgemeester-Strandvonder,
M. G. I. KEMPERS.

Sinds Dinsdagmorgen vermist

de Ambtenaar der Secretarie te HARDERWIJK, de heer

J. H. GOOSENS.

Allen die hem na dien morgen gezien hebben, of eenige aanwijzing kunnen geven, die tot zijne opsporing kan strekken, worden verzocht zich terstond aan te melden bij het Commissariaat van Politie te Harderwijk.

Aan de voormalige agent van politie P. Klaassen wordt een **rijkspensioen** van fl. 890 per jaar toegekend. Per 1 januari is bij Koninklijk Besluit **eervol ontslag** verleend aan mr. J.F. Neeb als lid van de Tiendcommissie. In verband met de **opheffing van de Inspectie der directe Belastingen** te Harderwijk wordt de inspecteur J. Staal overgeplaatst naar Wageningen. Op **school A** maakt tijdelijk hoofd de heer J. van de Veer plaats voor de heer E.A. Buytenhuis. De onderwijzer G.P. Bronsveld spreekt waarderende woorden aan het adres van de heer Van der Veer. De visserij school besluit het leerjaar met een openbare les. Er wordt een lijst gepubliceerd met alle bevorderde leerlingen. Ook is er aanschouwelijk onderwijs. De visser Chr. Doornhof toont de diverse technieken van netten breien, boeten, splitsen en knopen. De **visserijvereniging "Onze Toekomst"** houdt de jaarlijkse ledenvergadering. Voorzitter M. Jansen Mzn. is aftredend als lid van de "Zuiderzee-Visscherijraad"; hij krijgt 13 stemmen. Van de 50 aanwezigen stemmen er 29 op B. Petersen, terwijl de overige stemmen op 5 verschillende kandidaten worden uitgebracht. Petersen wordt dus de nieuwe afgevaardigde. De 15-jarige Simon Goossens van de HK 84 komt ternauwernood aan de **verdrinkingsdood**. De havenmeester P.W. Olofsen weet hem met hulp van een schildwacht, genaamd Kievits, op het droge te brengen.

— Morgen, Donderdag zal het 50 jaar geleden zijn dat zuster Benadicta van het Pluiggesticht alhier in de congregatie werd opgenomen, en haar loopbaan als Liedderuster begon. Deze dag zal in huiselijke kring eenigszins feestelijk worden herdacht.

Zuster Benadicta viert haar 50-jarig jubileum. De bekende inwoner J. van Zalingen overlijdt in de leeftijd van 73 jaar. Hij heeft veel verschillende functies bekleed, o.a. notabel in de Ned. Hervormde kerk en regent van het Oude Mannen-, Vrouwen- en Kinderhuis.

Heden overleed, na een kortstondige ongesteldheid, in de hoop des Eeuwigen levens, onze geliefde Broeder, Behuwdbroeder en Oom, de Heer **JACOB VAN ZALINGEN**, in den ouderdom van bijna 74 jaar. O. VAN ZALINGEN. Wvd. H. VAN ZALINGEN — BROUWER. H. J. KNAAP. Z. KNAAP—KOOPMAN. C. BLEES—KNAAP. H. BLEES. J. W. KNAAP. A. KNAAP—HAMSTRA. E. VAN ZALINGEN. HARDERWIJK, 12 Febr. 1916. 22

De heer S. van der Horst, weduwnaar van Flora Josina van Menk, overlijdt op 74-jarige leeftijd. De Harderwijker Joannes Franciscus Tanghe en Francisca Josina Verhoeven uit Oisterwijk trouwen op 23 februari. Bessel Bakker en Gerritje de Boer plaatsen geen advertentie, maar wel bijzonder is dat de kerkelijke bevestiging van hun huwelijk op 15 maart in de

Christelijke Gereformeerde kerk onder de predikbeurten staat aangekondigd. Ook A. Greidanus en A.E. van Dullemen, telgen uit bekende Harderwijker families, treden in het huwelijk.

* * * Ondertrouwd : A. GREIDANUS, Candid.-Notaris EN A. E. VAN DULLEMEN. Ontvangdag 26 Maart 3—4 uur. Huwelijksinzegening in de N. H. Kerk 28 Maart te 1½ uur. Eenige kennisgeving. Harderwijk, 6 Maart 1916.

Huisvestingsperikelen zijn aan de orde van de dag. Mej. Kok aan de Vischmarkt biedt kamers aan, met of zonder pension. Er is sprake van het opdrijven van de huurprijzen, soms wel met 30 – 80 %. Zo heeft ene H.K. een Belgische vrouw veel teveel voor een kamer laten betalen. J. de P. heeft zelfs vier kamertjes te duur verhuurd. Daarnaast wordt hij ook gestraft omdat hij ondergoed heeft verkocht aan een Belgische soldaat. Een aantal ingezetenen meldt de prijsopdrijving via een adres aan de Minister van Binnenlandse Zaken. Inmiddels zijn de barakken aan de Grintweg/Beukenlaan, waarvoor zich 270 Belgische gezinnen hebben aangemeld, klaar voor bewoning. De huurprijs voor één vertrek is 70 cent per week, inclusief licht en water. Gezinnen met 3 of meer kinderen kunnen over twee vertrekken beschikken. Overigens is de Belgische regering van plan hier, ten westen van de Beukenlaan, nog meer woningen te laten bouwen. In verband met de besmettelijke ziekten die af en toe de kop opsteken wordt het plan voor een barak aan de Broeksteeg geopperd. De toegang is niet direct goed te noemen; het geheel zal slechts via een karreweg te bereiken zijn. In de voormalige pastorie van de Gereformeerde gemeente is nu een opvangplaats voor de heel jonge Belgische kinderen gerealiseerd. De kosten zijn nu 10 cent per week, maar mochten de ouders meer gaan verdienen dan is het wenselijk dat dit fl. 0,25 zal worden, zo is te lezen. Gelukkig gaat ondertussen ondanks alles de natuur zijn gang, zoals altijd. De vogels hebben geen huisvestingsproblemen. En zo is er op 25 januari al een vogelnestje met eieren te bewonderen aan de **Vlierburgweg**.

HIERDEN. De rietdekker heeft gister 25 Januari, in het dak van de boerderij Vlierburg van Betje Dekker een musschennestje met 5 versche eitjes waarop het wijfje te broeden zat, gevonden. Jammer dat 't voortvarende beestje wreed moest worden verstoord.

Dankzij deze sponsors is het mogelijk een mooi, nieuw blad uit te geven:

Matty Moggré

Martijn Pijnenburg

STAAT HIER STRAKS UW NAAM?

STAAT HIER STRAKS UW NAAM?

STAAT HIER STRAKS UW NAAM?

STAAT HIER STRAKS UW NAAM?

STAAT HIER STRAKS UW NAAM?

STAAT HIER STRAKS UW NAAM?

STAAT HIER STRAKS UW NAAM?

Wordt sponsor van ons nieuwe Vittepraetje. Wij vermelden u op de website (met link) en in ons blad. Mailen kan ook: info@herderewich.nl

Ja!

Ja, ik steun de uitgave van een vernieuwd Vittepraetje

naam _____

e-mail _____

telefoon _____

en ik maak mijn bijdrage á € _____ binnenkort over op rekeningnummer:

IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92 t.n.v. Herderewich

datum _____

naam _____

handtekening _____

*Vischmarkt onder water tijdens de watersnood van 1916
(uit de collectie van het Stedsmuseum)
De huizen op de foto zijn Vischmarkt 13, 15 en 17*

Oudheidkundige Vereniging
Herderewich